

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

5563 Методичні вказівки

до практичних занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни «Громадсько-політична участь:
теорія та практика проектної діяльності»
для студентів спеціальності 052 «Політологія»
освітнього ступеня «магістр»
усіх форм навчання

Суми
Сумський державний університет
2023

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з курсу «Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності» / укладач А.Є. Лебідь. – Суми : Сумський державний університет, 2023.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

ЗМІСТ

	С.
Пояснювальна записка	4
Програма навчальної дисципліни.....	6
Організація роботи на лекційних заняттях.....	9
Організація роботи на практичних заняттях.....	10
Самостійна робота студентів	11
Зразок тестових завдань за темами курсу	12
Питання для самоперевірки.....	17
Практикум.....	18
Список рекомендованої літератури.....	20
Чат-боти.....	21

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Призначення курсу «Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності» полягає в тому, сформувати у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти знань, вмінь і навичок активного громадянства через інструменти та механізми громадської участі, які є ефективними засобами впливу на процеси прийняття управлінських рішень органами влади на місцях. А також сформувати і розвинути навички проектної діяльності, зокрема, при підготовці проектних заявок та іншої документації бюджетів участі.

Зміст навчальної дисципліни «Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності» складається з дванадцяти тем. Під час вивчення цього курсу студенти мають можливість ознайомитися: з предметом, завданнями та принципами демократії, громадсько-політичної участі та проектної діяльності; особливостями та перспективами підготовки фахівців в умовах Болонського процесу; основами наукової діяльності та підготовкою письмових кваліфікаційних робіт; формуванням основ професіоналізму в системі політичних наук; нормативно-правовими забезпеченням громадсько-політичної участі та проектної діяльності.

Дисципліна належить до обов'язкових навчальних дисциплін і входить до циклу фахової підготовки.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Політологія» для магістерського рівня передбачено набуття студентами таких **фахових компетентностей**:

- ефективно виконувати політико-організаційні, експертно-аналітичні та консультаційні функції на національному та міжнародному рівні
- володіти навичками політичного аналізу, консалтингу, розробки та реалізації суспільно-політичних проєктів та практики застосування політичних технологій.

Освітньо-професійною програмою визначено такі **програмні результати навчання**, якими студенти оволодівають

під час вивчення дисципліни:

- приймати ефективні рішення з питань політики, політичних наук і дотичних проблем, у тому числі у складних і непередбачуваних умовах; прогнозувати розвиток політичних процесів; визначати фактори, що впливають на них і на досягнення поставлених цілей; аналізувати і порівнювати альтернативи; оцінювати ризики та імовірні наслідки політичних рішень.
- планувати, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт відповідно до встановлених вимог
- здійснювати управління складною діяльністю у сфері політики, політології та у ширших контекстах, розробляти плани і заходи з їх реалізації, забезпечувати якість освіти, оцінювати ефективність і результативність діяльності
- розробляти і використовувати інструменти взаємодії між органами державної та місцевої влади із громадськістю, впроваджувати інструменти громадсько-політичної участі на місцевому та національному рівні.

Методичні вказівки відображають основні, базові положення курсу «Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності» і розроблені відповідно до вимог освітньої програми за напрямком «Політологія» та затвердженої кафедрою робочої програми курсу та силабусу.

Методичні вказівки є допоміжним інструментом для самостійної роботи студентів над матеріалами лекцій, підручниками, навчальними посібниками, нормативно-правовими актами та додатковою літературою. Вони звертають увагу осіб, які навчаються, на основні, базові поняття, принципи та підходи до опрацювання навчального матеріалу, систематизуючи самостійну роботу над курсом.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. Теоретичні засади та основи демократичного урядування

Природний стан та суспільний договір. Концепція та походження влади. Засади демократичного урядування. Концепція розумного егоїзму. Створення та еволюція демократії. Поняття «суспільство». Формування суспільства та держави-нації. Характер відносин особистості та держави. Конкуруючі інтереси особистості та держави, які можуть призвести до конфлікту; як їх вирішити та чи варто віддавати перевагу інтересам держави чи особи. Якими є переваги та проблеми, пов'язані з природним станом, для людини та суспільства. Роль державної влади в умовах демократії: забезпечення безпеки та порядку, захист приватної власності та прав людини, захист вразливих верств населення, забезпечення економічного добробуту. Підходи до визначення зобов'язань держави перед громадянами.

ТЕМА 2. Принципи демократії

Принципи демократії (громадська участь, рівність, політична толерантність, підзвітність, прозорість, регулярні чесні та вільні вибори, економічна свобода, протидія зловживанню службовими повноваженнями, визнання результатів виборів, права людини, багатопартійні системи, верховенство права, правове закріплення прав людини). Сучасна демократія.

ТЕМА 3. Громадянське суспільство та демократія

Значення громадських організацій для підтримання основ демократичного суспільства. Умови виникнення та структуротворчі елементи громадянського суспільства. Характеристики громадянського суспільства. Неурядові організації. Принципи та структура громадянського суспільства.

ТЕМА 4. Інструменти громадської участі

Поняття та зміст інструментів громадської участі. Класифікація інструментів громадської участі: монологів, діалогові, полілогові, синтезуючі. Інструменти, що мають онлайн-формат та такі, що не мають онлайн-формату. Інноваційні інструменти громадської участі та їх огляд: відкриті бюджети, портали відкритих даних, геопортали міст

ТЕМА 5. Запит на інформацію

Публічна інформація та відкриті дані. Інформація з обмеженим доступом. Конфіденційна інформація. Таємна інформація. Службова інформація. Розпорядники інформації. Оформлення запитів на інформацію. Строк розгляду запитів на інформацію. Трискладовий тест

ТЕМА 6. Звернення громадян

Закон України «Про звернення громадян». Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції». Звернення громадян: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги, електронні петиції. Терміни розгляду звернень громадян. Електронні петиції та порядок їх направлення

ТЕМА 7. Місцеві ініціативи

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Право мешканців населених пунктів брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх власного розвитку та розвитку місць, де вони проживають. Залучення громадян. Шкала громадської участі. Рівні та методи залучення громадян

ТЕМА 8. Робота з відкритими базами даних

Стан розвитку відкритих даних в Україні. Стандарти якості відкритих даних: юридичні вимоги, практичні вимоги, технічні вимоги. Відкриті дані, публічні дані, метадані та Big Data - їх

співвідношення. Методи обробки великих масивів даних. Робота із несистематизованими даними: аналітика, дослідження, висновки тощо

ТЕМА 9. Громадська експертиза

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади – це проведення інститутами громадянського суспільства (ІГС), громадськими радами оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі. Процедура та експертні пропозиції, підготовлені за результатами громадської експертизи

ТЕМА 10. Діалогові інструменти громадської участі

Лк10 "Діалогові інструменти громадської участі" (денна) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Статути територіальних громад. Плани роботи керівників та посадових осіб. Плани особистого прийому громадян депутата. Громадські слухання. Консультативно-дорадчі органи. Органи самоорганізації населення (ОСН). Місцевий референдум

ТЕМА 11. Проектний менеджмент в територіальних громадах

Що таке проєкт. Життєвий цикл проєкту. Моніторинг та оцінка проєктної діяльності в територіальних громадах. Фандрайзинг. Принципи та правила фандрайзингу в громадах

ТЕМА 12. Партиципація та громадський бюджет

Вплив громадського бюджету на різні сфери суспільного життя. Участь громади втілюється в різних формах: інформування, консультування, співпраця та делегування. Інформування, консультування, співпраця у громадянській партиципації. Теорія раннього залучення. Громадський бюджет: від ідеї до реалізації.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ

Під час лекційних занять студенти одержують теоретичні основи щодо: предмета, завдань та принципів громадсько-політичної участі; особливостей та перспектив підготовки фахівців у Болонській системі; основ наукової діяльності та підготовки письмових кваліфікаційних робіт; формування професіоналізму в політичній сфері; нормативно-правового забезпечення громадсько-політичної участі.

Під час проведення лекцій студенти теоретично опановують основні категорії і поняття щодо тематики навчальної дисципліни. Опрацьовують базові положення навчальної та наукової діяльності в закладі вищої освіти.

Робота на лекціях передбачає декілька видів навчальної діяльності студентів. Зокрема, прослуховування лекції з презентацією базових положень теми. Презентацію студенти отримують напередодні проведення лекції через особистий кабінет, що дає можливість ознайомитися з її матеріалами і сформулювати питання щодо незрозумілих положень лектору. Лекція переважно проходить у формі обговорення її основних положень зі студентами у формі дискусії.

Під час проведення лекції для студентів із метою кращого розуміння матеріалу і подальшої підготовки до практичних занять є бажаним занотовувати основні положення у формі стислого конспекту.

За окремими питаннями лекції можна проводити навчальні дискусії. Про їх проведення лектор повідомляє заздалегідь і визначає питання для дискусії.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

На практичних заняттях теоретичні знання, одержані на лекціях, закріплюють у формі уточнення й деталізації проблемних питань лекції; обговорюють доповіді та повідомлення, підготовлені студентами; вирішують проблемні ситуації; виконують інтерактивні вправи.

Якщо студенти під час підготовки до практичного заняття знаходять додатковий матеріал, що стосується теми, перелік і обсяг питань може бути змінено.

До кожного практичного заняття за тематикою курсу пропонують:

- перелік основних питань, що відображають логічну структуру матеріалу, на які варто звернути особливу увагу під час самостійної роботи, в довідникових виданнях бажано знайти їх тлумачення та озвучити на занятті;

- до кожної теми зазначають основні поняття та питання для обговорення. Для доповіді за питаннями надається до 5-ти хвилин, на обговорення – до 10-ти хвилин;

- практичні (творчі) завдання до кожної теми, які мають на меті самостійне опрацювання студентами питання;

- зразки тестових завдань і питання, які можуть бути використані як для поточного контролю (безпосередньо на семінарських заняттях) і контролю змістових модулів, так і для підсумкового модульного контролю;

- основна та додаткова література до кожної теми.

Доповідь із кожного питання бажано супроводжувати презентацією, в якій необхідно зазначити основні поняття доповіді й статистичний та ілюстративний матеріал.

Після опрацювання питань для обговорення кожної теми курсу доцільним є відповісти на запитання для самоконтролю та спробувати виконати запропоновані завдання та перевірити рівень засвоєння матеріалу за допомогою контрольних тестів.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна робота є важливим фактором засвоєння навчального матеріалу. Також необхідно зазначити, що відповідно до освітньо-професійної програми на неї передбачено значно більше навчального навантаження, ніж на аудиторну роботу. Мета самостійної роботи – формування самостійності студента, його вмінь, знань, навичок, що здійснюється опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять.

Самостійна робота – це робота студентів, що планується та виконується за завданнями та під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Самостійна робота сприяє:

- поглибленню і розширенню знань;
- формуванню інтересу до пізнавальної діяльності;
- оволодінню прийомами процесу пізнання;
- оволодінню навичками науково-пошукової діяльності;
- розвитку пізнавальних здібностей.

Тому вона стає основним резервом підвищення ефективності підготовки фахівців-професіоналів високого рівня.

Для контролю оволодіння знаннями, одержаними студентом самостійно під час вивчення навчальної дисципліни «Громадсько-політична участь: теорія та практика проектної діяльності», використовують контрольні питання та тестові завдання. Частина з контрольних питань і тестових завдань буде використано під час проведення модульних та підсумкових контролів знань студентів, тому їх вирішення сприятиме як підвищенню рівня знань, так і отриманню високих рейтингових балів.

ЗРАЗОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ЗА ТЕМАМИ КУРСУ

1. **Звернення громадян до органів державної влади, або міського самоврядування з проханням про сприйняття реалізації своїх законних прав та інтересів:**
 - a) клопотання
 - b) скарга
 - c) пропозиція
2. **Які звернення не підлягають розгляду**
 - a) звернення осіб, визнаних судом недієздатними; письмове звернення без зазначення трудової книжки
 - b) письмове звернення без зазначення місця проживання, без зазначення місця народження
 - c) письмове звернення не підписане автором, без вказаної кількості осіб в сім'ї; звернення осіб, визнаних судом недієздатними
 - d) письмове звернення без зазначення місця проживання, не підписане автором, з якого неможливо встановити авторство
3. **Які вимоги до звернення**
 - a) Зазначено прізвище, ім'я, по батькові; місце проживання; суть порушеного питання; підпис; зазначення дати
 - b) прізвище; ім'я; підпис
 - c) прізвище; дата народження; місце роботи; зазначення дати; ім'я
 - d) зазначено прізвище; ім'я; по батькові; місце проживання; суть порушеного питання; підпис; зазначення дати; місце роботи; свідоцтво про народження
4. **Яке з наведених нижче тверджень відображає принцип прозорості влади?**
 - a) проведення періодичних виборів за багатопартійної політичної системи
 - b) механізми, що забезпечують захист прав всіх громадян, навіть представників меншин

- c) механізми, що дозволяють громадянам отримувати інформацію про процеси прийняття та реалізації рішень органами влади
- d) механізми, що дозволяють громадянам висловлювати свою точку зору

5. У більшості демократичних країн світу використовується система «конституціоналізму». Це означає, що:

- a) голос більшості завжди відображений у законах
- b) органи влади обмежені лімітами та повноваженнями, визначеними у Конституції
- c) тільки публічні службовці можуть вносити зміни до конституції
- d) органи влади не зловживатимуть своїми повноваженнями

6. Приклади прозорості включають усе нижчезазначене, окрім наступного:

- a) Вимога до політичних партій та кандидатів розкривати інформацію про те, звідки надходять та як витрачаються кошти на передвиборчі кампанії
- b) Моніторинг владою засобів масової інформації для ідентифікації неналежного висвітлення ними діяльності органів влади
- c) Інформування громадськості про процес відбору суддів
- d) Запрошення громадськості відвідати пленарні засідання особисто чи за допомогою віртуальних методів

7. Система державного врядування в Україні має як горизонтальний, так і вертикальний поділ. Ця система передбачає все нижчезазначене, окрім:

- a) органи центральної влади зосереджуються на проблемах, які стосується всієї країни, наприклад, питання національної безпеки
- b) органи місцевого самоврядування створені для забезпечення потреб місцевих громад

- c) система забезпечує депутатів Верховної Ради від розгляду скарг громадян, отже, вони можуть зосередитися на своїх безпосередніх функціях
- d) для ефективного вирішення певного питання, громадяни України повинні розуміти, який рівень влади та який орган відповідальний за його вирішення

8. Яке з наведених нижче визначень найкраще описує поняття «громадянське суспільство»?

- a) державні організації, що заохочують громадян активно висловлюватися з суспільно важливих питань
- b) об'єднання, до яких зобов'язані вступити всі робітники
- c) організації, до яких люди можуть добровільно вступити для досягнення спільних інтересів
- d) політичні об'єднання, що інформують громадськість про кандидатів перед виборами

9. Якщо громадяни України вважають, що їхні права було порушено, яких заходів вони можуть вжити?

- a) вони можуть звертатися до засобів масової інформації, щоб створити публічний резонанс ситуації
- b) вони можуть звернутися за підтримкою до організацій громадянського суспільства, що працюють у сфері захисту прав людини
- c) вони можуть подати позов до суду
- d) усе вищезазначене

10. Для розвитку громадянського суспільства повинна існувати свобода об'єднань, оскільки

- a) люди повинні мати право об'єднуватися з іншими особами, з якими вони мають спільні цілі, після того, як уряд дав згоду на це
- b) люди повинні мати свободу організовуватися разом з іншими, щоб досягти цілей, які важко досягти самотужки
- c) роботодавці можуть багато дізнатися про людину, дослідивши, з ким вона об'єднується

- d) усі об'єднання можуть вільно використовувати будь-які засоби для досягнення своїх цілей, якщо вони працюють заради суспільного блага

11. Якщо демократична система ґрунтується на владі більшості, які обов'язки має демократична влада перед меншинами?

- a) повинні існувати механізми захисту прав меншин на вираження своїх поглядів
- b) меншинам необхідно гарантувати пропорційне представництво в органах влади
- c) влада зобов'язана представляти лише погляди більшості
- d) потрібно досягати компромісу з фракціями меншин у законотворчій діяльності

12. Громадяни України можуть спілкуватися з органами влади через консультації з громадськістю, які:

- a) проводяться на всіх рівнях влади в Україні
- b) організовуються тільки інституцією, яка відповідає за законопроект
- c) гарантують, що громадськість зможе вплинути на законотворчість
- d) проводяться лише з освіченими українцями

13. Місцеві ініціативи, референдуми, громадські слухання та доручення виборців – це:

- a) методи громадянської участі, які дозволяють громадянам вживати заходів для впливу на політику
- b) методи, які громадянин може використати лише один раз
- c) методи, не доступні для громадян України
- d) використовуються Верховною Радою України для перевірки громадської думки щодо закону, який пропонується прийняти

14. Можливість переглядати проекти рішень органів влади – це:

- a) повноваження, надані лише спеціальним радникам місцевих рад або депутатів Верховної Ради

- b) засіб, завдяки якому громадяни можуть надати пропозиції або зауваження щодо проекту
- c) відповідно до Конституції України, надається лише виборним посадовим особам
- d) дозволена один раз на місяць для громадян, які зареєструвалися заздалегідь

15. Яке з наведених нижче тверджень щодо запитів про надання публічної інформації не відповідає дійсності?

- a) Громадяни можуть подати запит на отримання інформації, зателефонувавши або написавши до органу влади, відповідальної за інформацію
- b) Орган влади повинен надати відповідь на запит не більше ніж протягом 20 днів
- c) Запити можна подавати лише тоді, коли існує надзвичайна ситуація або неминуча загроза для громадськості
- d) Представники громадськості мають право вимагати від міського голови надавати щорічний публічний звіт на відкритій зустрічі

16. Який з нижченаведених органів є місцевим органом виконавчої влади?

- a) Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
- b) Обласна державна адміністрація
- c) Обласна рада
- d) Об'єднана територіальна громада

17. Який орган влади затверджує місцевий бюджет громади?

- a) Верховна Рада України
- b) Місцева рада
- c) Міський голова
- d) Місцева громада

18. На яких підставах місцева адміністрація може заборонити проведення мітингу?

- a) Якщо погляди учасників є непопулярними

- b) Якщо необхідний дозвіл не був отриманий на передодні мітингу
- c) Якщо це загрожує правам інших людей
- d) Якщо мітинг суперечить важливій державній політиці

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Кому ще, крім органів державної влади, можна відправити запит на публічну інформацію?
2. Чим відрізняється електронна петиція Президентові України і міському голові?
3. Які джерела фінансування бюджетів громадської участі?
4. Чи можна проводити мирні зібрання біля поліцейського відділку?
5. З якого питання мешканець міста може звернутися до депутата міськради?
6. Хто може бути ініціатором громадських слухань?
7. Що таке публічна інформація?
8. Що таке суспільний інтерес?
9. Хто може подавати запит?
10. Чи можна подати запит особисто?
11. Відповідь не надійшла вчасно, що робити?
12. Куди скаржитись, якщо порушено право на інформацію?
13. Чи є комунальне підприємство розпорядником інформації?

ПРАКТИКУМ

Практикум №1.

Серед електронних петицій, на які триває збір підписів на порталі [Єдиної системи місцевих петицій](#), знайдіть:

1. Ті, які, на вашу думку мають найбільше шансів бути підтриманими громадянами;
2. Ті, які, на вашу думку мають найбільше шансів бути підтриманими органами влади;
3. Ті, які подані на розгляд органу влади, до компетенції якого це питання не належить;
4. Ті, які подані як петиція, але питання, яке вони піднімають, може бути вирішено за рахунок інших більш ефективних інструментів.
5. Категорію петицій з найбільшою їх кількістю, найпопулярнішою серед мешканців.

Практикум №2.

Аналіз міських бюджетів з використанням інструменту [«Відкритий бюджет»](#).

Який загальний розмір бюджету вашого міста?

ДОХОДИ

Які основні джерела надходжень до вашого міського бюджету? Назвіть найбільші статті доходів. Від кого надходить найбільше офіційних трансфертів?

Назвіть найбільші джерела податкових надходжень.

ВИДАТКИ

На які сфери витрачається найбільше коштів з міського бюджету? Назвіть топ-5 статей видатків

Практикум №3.

Проаналізуйте [Бюджет міських ініціатив](#) м. Суми:

1. В якій категорії спостерігається найбільш активна подача проектів?

2. Проекти якої категорії найбільше отримали підтримки у мешканців міста?
3. Вкажіть відхилені проекти.
4. Визначте найдорожчий та найдешевший проекти.
5. Представники якої вікової групи найактивніші у підготовці та поданні проектів бюджету участі?

Практикум №4.

Вставте пропущені слова (словосполучення):

З ініціативою про створення органу самоорганізації населення до сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради можуть звернутися за умови, якщо в них брало участь (було представлено) не менше жителів відповідної території, які мають право голосу. Обирається також, члени якої будуть представляти інтереси жителів - учасників зборів (конференції) у відповідній місцевій раді.

Орган самоорганізації населення обирається терміном на, якщо інше не передбачено рішенням ради чи положенням про орган самоорганізації населення.

Фінансовою основою діяльності органу самоорганізації населення є:;;

Практикум №5.

Проаналізуйте діяльність громадської ради при виконавчому комітеті Сумської міської ради та громадської ради при Сумській обласній державній адміністрації в розрізі тематики заходів та консультацій з громадськістю органів влади.

Практикум №6.

Підготуйте повідомлення про проведення мирного зібрання.

Практикум №7.

Методом мапування встановіть графіки прийому депутатів Сумської міської та Сумської обласної ради.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ ДО КУРСУ

1. Lebid A., Nazarov M. Civic participation tools in Ukraine: Teaching guide / Sumy: SSU Publishing, 2021. 72 p.
2. Воронцова Т., Пономаренко В. Життєві навички для активного громадянства. Київ: Видавництво «Алатон». 2019. 148 с.
3. Донос Л. Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету: практичні рекомендації». Київ, 2019. 96 с.
4. Доцяк І.І. Електронна демократія: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2021. 36 с.
5. Ковальчук А., Ханжин В., Кудлатський Я. Економічний потенціал відкритих даних для України. Київ: Київська школа економіки. 2018. 38 с.
6. Лебідь А. Є., Назаров М. С. Інструменти та механізми взаємодії влади і громадськості: Навчально-методичний посібник. – Суми: Вид-во СумДУ, 2021. – 92 с.
7. Лебідь А.Є. Назаров М.С. Інструменти громадської участі в Україні. Навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ. 2020. 73 с.
8. Положення про громадський (партиципаторний) бюджет м. Суми. Суми: Сумська міська рада. 2018
9. Проектний менеджмент в діяльності громадських організацій / За загальною редакцією Н. Дмитрук. Полтава. 2020. 94 с.
10. Упровадження та вдосконалення громадського бюджету: досвід українських міст і рекомендації. Київ: ПРОМІС. 2020. 35 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

11. Громадський бюджет Сумської міської територіальної

- громади // <https://cutt.ly/13BXk0x>
12. Громадський (партиципаторний) бюджет Сумської міської територіальної громади // <https://pb.smr.gov.ua/>
 13. Розбудова спроможних громад // <https://rozbudova.org/>
 14. Central and Eastern European Online Library – online бібліотека наукових ресурсів з гуманітарних та соціальних наук - <https://www.cceol.com>
 15. ВУМ on-line – Платформа громадянської освіти - <https://vumonline.ua/>

ЧАТ-БОТИ

Чат-бот – комп'ютерна програма, розроблена на основі нейромереж та технологій машинного навчання, імітує розмову з людиною

@OpenDataUABot - сервіс пошуку в державних даних компаній, людей, авто та нерухомості

@zheglvbot - сервіс пошуку по відкритим та закритим базам даних

@SaveEcoBot - моніторинг якості повітря

@007bot - розслідування транзакцій державних підприємств

@Автобот - консультації щодо адмінпослуг сервісного центру МВС

@RailwayBot - інформація про сервіси Укрзалізниці

@criminal_code_ukr_bot - кишеньковий ККУ у вашому телефоні

@UACodes_bot - кодекси України

Електронне навчальне видання

Методичні вказівки

до практичних занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни «**Громадсько-політична участь:
теорія та практика проектної діяльності**»
для студентів спеціальності 052 «*Політологія*»
освітнього ступеня «магістр»
усіх форм навчання

Відповідальний за випуск А.М. Костенко
Редактор Н. З. Ключко
Комп'ютерне верстання А.Є. Лебідь

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 1,60. Обл.-вид. арк. 1,21.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.